

F N D F R < X P H H e C J Y E T B M P P o W X

F N D F R < X P H H e C J Y E T B M P P o W X

Erik Brate

Sveriges Runinskrifter
Runinskrifter från 800- och 900-talen

II. Runinskrifter från 800- och 900-talen

Av redogörelsen för särskilt Grumpan-brakteaten och de blekingska runstenarne i det föregående har framgått, att runornas former, betydelse och antal efter hand undergingo förändringar. Dessa ändringar fortgingo, och vid början av 800-talet, vikingatidens begynnelse, befinnes runornas antal vara inskränkt till 16 och av de urnordiska runorna blott h och m i behåll, vilka ock snart ändrade form.

Över detta utvecklingsstadium av runraden är det i Danmark, som iakttagelser kunna göras. I Sverige begagnas i flertalet runinskrifter närmast den urnordiska tiden en avart av runor, som efter deras utseende av S. Bugge kallats kortkvistrunor. Deras utseende växlar något i olika inskrifter men deras gemensamma skaplynne är att utgöra en förenkling av vissa runors former. Som prov må runorna på Rök-stenen i Östergötland gälla, som är den älsta av hithörande inskrifter. Dess runrad är:

F N D F R < X P H H e C J Y E T B M P P o W X

f u p o r k . h n i a s . t b m l r

Inskrifter med kortkvistrunor finnas i Östergötland, på Gottland, i Södermanland, Uppland, Hälsingland, Öland, i södra Norge och på ön Man i Irländska sjön, som på vikingatiden var ett norskt rike. På grund av denna utbredning kallas kortkvistrunorna av O. v. Friesen för »svensk-norska» och fattas som här utvecklade ur de urnordiska. Förekomsten på Rök-stenen av tre t från den 16-teckniga runraden och den ålderdomliga Sparlösa-stenen från Västergötland med mycket långa runor, liksom en av kortskrifttypen c. 900, och med l av kortkvisttyp, visar, att den 16-teckniga runraden var bekant i vårt land samtidigt med kortkvistrunorna.

I Östergötland finnas sex inskrifter med kortkvistrunor och spår av sådana i andra inskrifter, på Gottland tre, i övriga landskap enstaka. Måhända ha då kortkvistrunorna uppkommit i Östergötland eller på Gottland.

Tiden för kortkvistrunorna intygas genom fynd av en med dem ristad liten stång på Osebergskeppet i Norge, som härrör från förra hälften av 800-talet, och en yngre typ av dem genom en inskrift på Gokstad-skeppet från c. 900.

Rök-stenen i Östergötland, som haft mer än 762 runor, är den längsta runinskrift, som finnes, och är ristad på alla sidor, även toppen. Runorna stå mellan jämlöpande linjer, såsom seden är i denna tids runinskrifter, skiljetecken för att skilja orden åt saknas, varigenom tydningen mycket försvåras, liksom ock genom att ristaren nöjer sig med en runa, då man

FNDPR<XP HHIeLJYE TBMMFDWQ

FNDPR<XP HHIeLJYE TBMMFDWQ

Erik Brate

Sveriges Runinskrifter

Runinskrifter från 800- och 900-talen

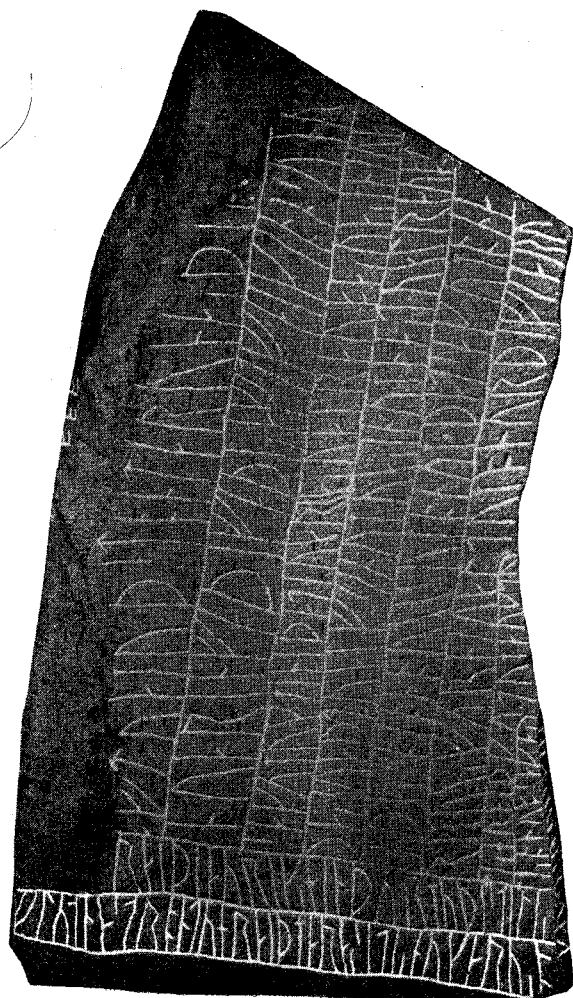

Bild 4. Rök, framsidan.

28

väntar två på varandra följande, även då ena runan skulle sluta ett ord och den andra börja det följande.

Huvudparten av runor på Rök-stenen äro kortkvistrunor, men därjämte finnas så många andra ristsätt, att det ser ut, som om stenens ristare ville visa prov på all den runkunskap, som han förfogade över. Närmast kortkvistrunorna med egentlig betydelse står en del av inskriften, där man i stället för den runa, som står ristad, skall läsa den som följer näst efter i runraden. Det a i r f b, som står på stenen, skall alltså läsas s a k u m »sägom», vilket ord ock annars många gånger står på stenen. I en senare rungrupp skall till och med varje runa i runraden t b m l r : h n i a s : f u þ o r k skjutas tre steg tillbaka för att kunna utläsa rungruppen r h f þ r h såsom u m i s u m, vilken läsning ensam ger god mening. Dylika omställningar av runor förekommer i åtskilliga inskrifter men naturligt nog

Bild 5. Rök, högra kantsidan.

29

FNDR<XP HHI<LJYE TBMMFDWQ

FNDR<XP HHI<LJYE TBMMFDWQ

Erik Brate

Sveriges Runinskrifter
Runinskrifter från 800- och 900-talen

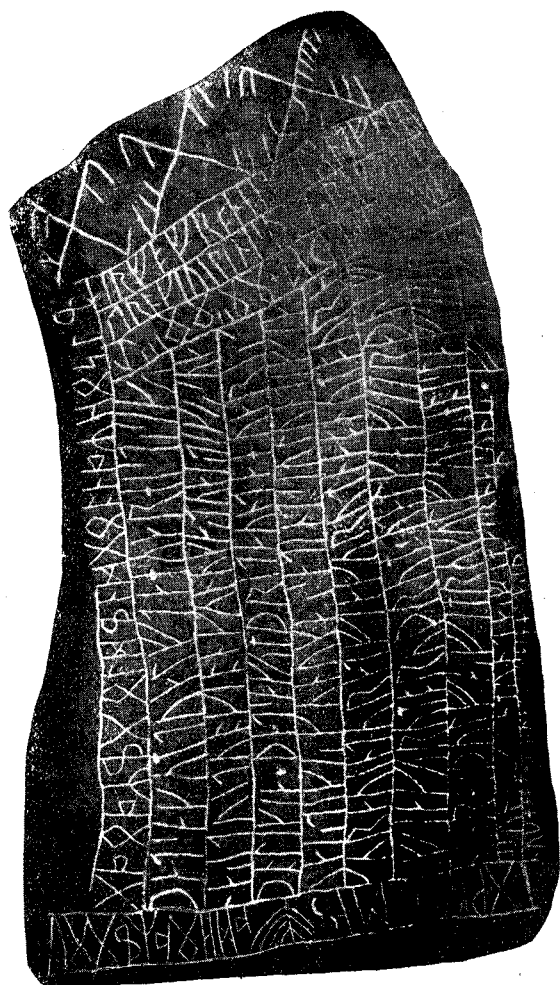

Bild 6. Rök, baksidan.

är det många av dessa, som ej
alls eller blott delvis kunnat ty-
das. En omställning, som det
lyckats tyda, torde vara run-
gruppen *siuta sirin* på
1 10 2 9 3 8 4 6 7 5

runstenen vid Skalmstad,
Skånella sn, Uppland, vars rist-
ning för övrigt är regelbunden,
vilken, om dess runor omställas,
såsom siffrorna utvisa, giver upp-
lysning om ristaren: *suain*
rist »Sven ristade». Med ett
undantag fås alltså det första
ordet genom att gå framlänges
och hoppa över varannan runa
och det andra genom att på
samma sätt gå baklänges.

Därpå följer ett par rader med
urnordiska runor, delvis avvika-
kande i form och även i bety-
delse från de ur urnordiska in-
skrifter kända, t. ex. med ur-
nordiska runor *s a g w m* för
kortkvistrunornas *s a k u m*,
g o a n a r för kortkvistrunor-
nas *k u o n a r*. Då så lång tid
förflutit, sedan de urnordiska
runorna upphörde att begagnas,
kunna de här blott utgöra en

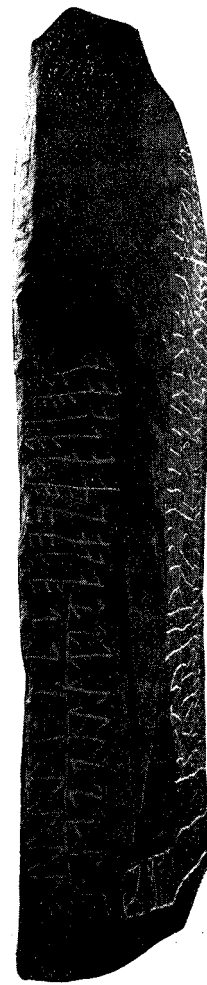

Bild 7. Rök, vänstra
kantsidan.

F N Þ F R < X P H H e C J Y E T B M P P o W X

F N Þ F R < X P H H e C J Y E T B M P P o W X

Erik Brate

Sveriges Runinskrifter Runinskrifter från 800- och 900-talen

fornhärkning och kunskap om dem vara vunnen genom jämförelse av ord i bevarade urnordiska inskrifter med de samtida eller en och annan glimt av forntidens skrivbruk.

Lönnskrift av det slag, som man kan kalla ätt- och nummerskrift följer därpå i tre skiftningar. Ätt- och nummerskriften grundar sig på runradens indelning i tre ätter och betecknar en åsyftad runa genom att angiva först, vilken ätt den tillhör, och sedan, vilket nummer den har i denna ätt. Därvid brukade i denna äldre tid tredje ätten, Tyrns ätt, t b m l r, betecknas som ätt 1, första ätten, Frejs ätt, f u þ o r k, som ätt 3, andra ätten, Hagals ätt, h n i a s, blev i alla fall ätt 2. Förhållandet förklaras, om man antager, att den runrad, som utgjorde ristarens förskrift, utgjort en spegelskrift, sådan som den urnordiska runraden på Vadstenabrakteaten, som av sig själv uppstår vid gjutning av rättvänd skrift, alltså: r l m b t : s a i n h : k r o þ u f. Därigenom blir naturligt, att den ätt, som börjar med f-runan, Frejs ätt, betecknades som den tredje, den stod ju i tredje rummet för ristaren, som var van att läsa från vänster till höger. Runorna själva, som voro vända åt vänster, måste han läsa från höger till vänster, varvid de fingo behålla sina nummer. I ett fall finnes därvid endast b m l r räknade till Tyrns ätt, i det t lagts till Hagals ätt h n i a s, så att denna skulle bli h n i a s t med lika många runor som Frejs ätt f u þ o r k.

Den första arten ätt- och nummerskrift är kvist-

runorna, i vilka ett streck i ena ändan bär 1—3 småstreck, som ange den avsedda runans ätt, i den andra, riktade åt andra sidan, behövt antal småstreck för dess nummer.

Den andra arten ätt- och nummerskrift är sammanställning av tecken med utseendet 7 att beteckna ätten, och 3 att beteckna numret i ätten, alltså 777333 för þ; det är den urnordiska runan e.

Den tredje arten består av korta streck uppifrån för att beteckna ätten och den urnordiska o-runan att beteckna numret.

Ännu konstfullare äro de kors av kvistrunor av olika beskaffenhet, som finnas på toppen och baksidans översta del, och underlig är ock den kvistruna mitt ibland de urnordiska runorna, som har 3 kvistar till vänster och 4 till höger men på grund av sammanhanget måste betyda þ.

Det är en förvånande runkunskap, som ristaren framter för åskådaren, och icke blott skiftande former och användningar av runtecken utan ock olika ätteföljd och indelningar av själva runraden.

Ingen under, att inskriftens tydning tett sig olika för olika forskare och att alltjämt nya tydningar framställas. Jag vill här giva den översättning, som synes mig sannolikast och jag givit skäl för i Östergötlands runinskrifter.

»Efter Vämod stå dessa runor, men Varen, fadern, skrev dem efter sin döde son. Sägom för folket det minnet, vilka de två krigsbyten voro, som togos så,

ᚱᚰᚱᚱᚰᚰᚰ ᚱᚱᚱᚱᚱᚱᚱ ᚱᚱᚱᚱᚱᚱᚱ

ᚱᚰᚱᚱᚰᚰᚰ ᚱᚱᚱᚱᚱᚱᚱ ᚱᚱᚱᚱᚱᚱᚱ

Erik Brate

Sveriges Runinskrifter Runinskrifter från 800- och 900-talen

att två krigsbyten tolv gånger togos på en gång från olika män. Sägom det som det andra, vem för nio människoåldrar sedan kom till livet bland reidgoterna (d. v. s. östgoterna) och vidare dog bland dem för sitt övermodss skull:

Rådde Tjodrek,
den kække hjälten,
krigarens styresman,
över stranden av Reidhavet;
sitter nu rustad
på ridhästen sin,
sköld med rem fästad,
furstens för Märingar.

Sägom det som det tolfte, var Gunns häst (valkyrians häst = vargen) ser föda vida på fältet, sålunda att två tiotal konungar ligga därpå. Sägom det som det trettonde, vilka två tiotal konungar sutto på Seland i fyra vintrar med fyra namn, födda åt fyra bröder: Valkar fem (fem med namnet Valke), Radulvs söner, Reidulvar fem, Rogulvs söner, Haislar fem, Haruds söner, Gunnmundar fem, Bärns söner. Må jag nu fullständigt säga minnena, och vilken [ätt han tillhörde?], har jag efterforskat. Sägom för folket det minnet, åt vilken kämpe han är född som ättling. Vilen är det. För än den ene, än den andre (enligt åtskilligas mening) är han en jätte (?). Vilen är det. Sägom för folket det minnet, för vilken av Ingolds-ättlingarne vedergällning skedde genom hustruns offer. Sägom för folket minne: Torun (hustruns namn). Bjare på Ön (Visingsö) är den runkunnige.»

Rök-stenens inskrift skiljer sig visserligen från övriga inskrifter genom sin längd och sitt svårbegripliga innehåll, men innehåller dock blott sådant, som även annars brukar förekomma i runinskrifter,

om ock blott antydningssvis. Början anger, att Varen föranstaltat minnesskriften efter sin son Vämod. I stället för att direkt om Vämod utsäga den bragd, som länder honom till berömmelse, nämligen att på en gång hava kämpat med två fiender och fällt dem, ställes en uppmaning till läsaren att genomgå tolv bekanta fall av samma bragd, och två sagor anföras, som innehålla sådana, nämligen sagan om Tjodrek och den om de tjugu konungarne. Tjodrek är säkerligen Teoderik, som var konung över östgoterna i Italien åren 471—526 och en namnkunnig sagohjälte hos de germanska folken; den forntida strof i fornyrdeslag, vari hans namn förekommer, handlar måhända om den ryttarstaty i Aachen av Teoderik, som 801 av Karl den store flyttades från Teoderiks huvudstad Ravenna till Aachen. Sagan om de tjugu konungarne är däremot alldeles okänd. Om Vämods framgångsrika strid med två motståndare är det första fallet av strid mot två motståndare på en gång, är det naturligt, att Tjodreks uti inskriften betecknas som det andra; om tjugu konungar fallit två och två mot en motståndare, innehåller deras saga tio fall, då en hjälte fällt två fiender på en gång, och jämte Vämods och Tjodreks bragd äro tolv fall av detta stordåd därmed genomgångna. Förklaringen av detta skenbara språng från 2 till 12 är en av inskriftens största svårigheter och har sökts på flera vägar. Uppräkningen av de tjugu konungarne betecknas som det trettonde och sedan följer redogörelse för Vämods mest framstående förfäder på fädernet och på mödernet och slutligen uppgift om runristaren.

Märklig är ock kortkvistristningen på en berghäll i trädgården vid Ingelstad, Ö. Eneby sn, Östergötland, dels genom sin lydelse: ; s a l s i ; k a r þ i

FNRFR<XP HHIeLJYE TBMMFOWX

FNRFR<XP HHIeLJYE TBMMFOWX

Erik Brate

Sveriges Runinskrifter

Runinskrifter från 800- och 900-talen

su1|| :d:skuta i þata hiu »Salse gjorde solen, D(ag) högg detta uti bergkullen», dels genom att straxt ovan de två inskriftraderna ett svärd

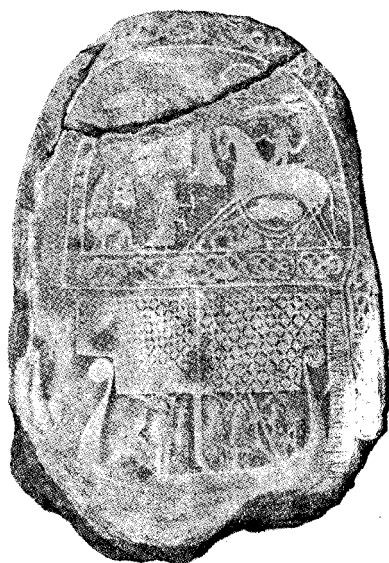

Bild 8. Tjängvide, Gottland.

ligger inhuget och ett stycke under den ett hål finnes, omgivet av 9 streck i strålform, tre och tre skilda av punkter, vilket hål säkerligen är den uti inskriften nämnda solen. Vad svärdets och solens syfte är, vet man icke, troligen är deras innebörd religiös eller magisk. Runand är den urnordiska runan med namnet dag, som ock var ett personnamn, vilket här därmed betecknas; ristaren måste alltså hava känt den urnordiska runans namn, måhända från den anglosaxiska runraden, där både runan och dess namn förekom. Det följande ordet är samma namn på överhängande, framätlutande berg, som ingår i Åre-skutan, Anje-skutan.

36

En inskrift av kortkvistrunor bäres på Gottland av en bildsten, den vid Tjängvide. Framsidan prydes med åtskilliga figurer i lågrelief, i ett övre och ett nedre fält, skilda av ett flätverk. Å övre fältet framställes en stor åttafotad häst med en liten ryttare, som av en kvinna bjudes en välkomstbägare, och ett par andra människofigurer, ett fyrfotad djur och några mindre tydliga bilder. Man har i ryttaren velat se Oden på hans åttafotade häst Sleipner och i kvinnan en valkyria, eller Sigurd Favnesbane, som välkomnades av Gudruns moder Grimhild vid ankomsten till gjukungarnes hov och red på hästen Grane, som härstammade från Sleipner. Måhända symboliseras blott hästens snabbhet genom de åtta fötterna och är ryttaren den avlidne, som välkomnas till dödsriket av en valkyria eller i livet hem av sin hustru. Mansfiguren bakom kvinnan tycks bära en bäge och är kanske den avlidne på jakt samt fyrfotad djuret bakom kvinnan hans hund. Runinskriften till vänster nedifrån uppåt är runraden varav blott runorna fuþorkhn äro i behåll. Stenens nedre fält upp- tagas fullständigt av ett drakskepp med högt uppstigande för och akterstäv, ett segel nästan lika

Bild 9. Bjälbo, Östergötland.

37